

chs

ISSN 2490-3604(print)
ISSN 2490-3647(online)

Godina VII • Broj 4 (21) • Decembar 2022. god.
društvene i humanističke studije

ČASOPIS FILOZOFSKOG FAKULTETA U TUZLI

Tema broja:

Prilozi književnoj i
kulturnoj povijesti
bosanskohercegovačkih
Jevreja

Vol 7, No 4(21) (2022)

Društvene i humanističke studije DHS

DOI: <https://doi.org/10.51558/2490-3647.2022.7.4>

Table of Contents

Articles

- Political in Minor Literature: The Field of Jewish Literature in Bosnia and Herzegovina Between the Two World Wars 13-26
Damir Šabotić
- Three Literature Pictures of Jews and Muslims Co-existence in Ottoman Bosnia 27-50
Nehrudin Rebihić
- Narrative Re/Definition of Jewish-Bosnian Intracultural Identity 51-68
Šeherzada Džafić
- Perceptions of Jews in the Bosnian Franciscan Literary Tradition: From Anti-Judaism To Anti-Semitism? 69-88
Ena Begović-Sokolija
- Approach to Laura Papo's Dramatic Work: The Text and Its Meanings 89-102
Ana Cecilia Prenz Kopušar
- Bosnian Sephards in the Works of Laura Papo Bohoreta 103-116
Ana Cecilia Prenz Kopušar, Edina Spahić
- The Life Path of Javer Effendi Baruch During the Austro-Hungarian Administration 117-132
Stojanka Lužija
- The Articles about Jews from Bosnia and Herzegovina in the Zagreb Zionist Magazine Židov from 1917 to 1941 133-160
Ljiljana Dobrovšak
- Media Representation of the Jewish Community of Bosnia and Herzegovina: Content Analysis of Bosnian Daily Newspapers (2005-2021) 161-186
Mirza Mahmutović
- Jewish Religious Schools in Sarajevo until 1941: The Sephardic Yeshiva of Sarajevo (La Yeshiva De Saray) and the Jewish Secondary Theological Seminary in Sarajevo (El Seminario Rabbíniko Saraylisko) 187-196
Stevan Milovanović

DOI 10.51558/2490-3647.2022.7.4.161

UDK 316.774:930.85(497.6=411.16)

Primljeno: 09. 10. 2022.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Mirza Mahmutović

MEDIJSKI PRIKAZI JEVREJSKE ZAJEDNICE BOSNE I HERCEGOVINE: ANALIZA SADRŽAJA BOSANSKOHERCEGOVAČKIH DNEVNIH NOVINA (2005-2021)

Rad je imao za cilj ispitati obilježja izvještavanja bosanskohercegovačkih dnevnih novina o jevrejskoj zajednici Bosne i Hercegovine za period 2005-2021. Korištena je metoda analize sadržaja relevantnih novinarskih poruka (N=1173), kako bi se ustanovila učestalost njihova pojavljivanja, načini pozicioniranja i formatiranja, dominantne tematske oblasti, distribucija glasova i sveukupni ton. Rezultati analize upućuju na proturječna obilježja praksi medijskog tretmana bosanskohercegovačke jevrejske zajednice, ograničenu mogućnost za ostvarivanje „simboličkog kontakta“ s manjinskom zajednicom i afirmativni kontekst predstavljanja. Za razliku od dosadašnjih radova, koji su većinom sekundarno proučavali ove prakse u kraćim vremenskim intervalima, provedeno istraživanje pruža konkretne rezultate, izvedene na osnovu sagledavanja djelatnosti medijskih organizacija tokom 16-godišnjeg perioda, a koji omogućavaju bolje razumijevanje procesa novinarskog praćenja manjinskih grupa u multietničkim državama obilježenim historijom nasilnih konflikta. Ukazuje se na relevantnost konceptualizacije novinarstva kao performativne prakse koja sudjeluje u procesu (re)definiranja simboličkih granica između različitih društvenih grupa.

Ključne riječi: medij, novinarstvo, štampa, jevrejska zajednica Bosne i Hercegovine, analiza sadržaja.

1. UVOD

Premda višestruko značajne za razumijevanje medijskog tretmana različitosti, prakse novinarskog izvještavanja o bosanskohercegovačkoj jevrejskoj zajednici većinom su ostale nedovoljno istražena tema u humanistici i društvenim naukama. Posljednjih godina u historiografiji je uočljiv interes za proučavanje obilježja medijskog predstavljanja i samog novinarsko-političkog angažmana Jevreja Bosne i Hercegovine u pojedinim razdobljima (Karić 2010, Tauber 2011; Šabotić 2021, Bethke i Šuško 2021), što predstavlja ograničen ali važan doprinos u osvjetljavanju historijskog konteksta ovih procesa. U društvenim naukama, prije svega komunikologiji, dosadašnji radovi većinom su proučavali ovu tematiku u kontekstu predstavljanja svih nacionalnih manjina u sadržajima tradicionalnih i manjinskih medija u Bosni i Hercegovini (Biro za ljudska prava 2009; Marko 2010; Media plan institut et al. 2012) te prisustva diskursa antisemitizma u novinarskim porukama i komentarima online medija (Sokol i Memišević 2021). Iako nude značajne uvide, ovi su se radovi pretežno sekundarno bavili pitanjem medijskog tretmana jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine i to na osnovu analize medijskih sadržaja praćenih najčešće u kratkotrajnim vremenskim intervalima, u najboljem slučaju tokom dvogodišnjeg perioda.

Prema našim dosadašnjim saznanjima nijedan rad nije ispitivao dinamiku, kontinuitete i varijacije praksi medijskog tretmana same bosanskohercegovačke jevrejske zajednice tokom dužeg perioda. S namjerom stjecanja preliminarnih uvida i poticanja daljnjih istraživanja, ovaj rad imao je za cilj ispitati, koristeći metodu analize sadržaja, obilježja izvještavanja bosanskohercegovačkih medija o jevrejskoj zajednici Bosne i Hercegovine kroz 16-godišnji period (2005-2021).

Nakon ovog prvog, uvodnog dijela slijede četiri odjeljka. U drugom dijelu elaboriran je teorijski pristup i istraživačka pitanja koja usmjeravaju analizu. Metodološki okvir rada je predstavljen u trećem odjeljku. Unutar četvrtog dijela obrazloženi su rezultati analize sadržaja novinarskih poruka. Diskusija rezultata, glavni zaključci, napomene o ograničenjima rada kao i preporuke za buduća istraživanja izloženi su u petom odjeljku.

2. TEORIJSKI PRISTUP

Na početku rada važno je sažeto predstaviti, kao prvo, ključne uvide dosadašnjih radova koji su istraživali reprezentacije jevrejske zajednice u sadržajima bosan-

skohercegovačkih ali i medija zapadnih društava. Također, želi se obrazložiti teorijsko razumijevanje novinarstva kao performativne prakse koja je, kao takva, plodotvoran konceptualni okvir za proučavanje ovih komunikacijskih praksi.

Obilježja suvremenih praksi novinarskog izvještavanja o jevrejskoj zajednici Bosne i Hercegovine do sada su samo djelomično proučavana, ponajviše u okviru radova koji su istraživali medijska prava manjina (Biro za ljudska prava 2009; Živanović 2009; Marko 2010; Media plan institut et al. 2012). Nalazi ovih radova, koji se temelje na empirijskoj analizi sadržaja printanih i elektronskih medija, upućuju na nisku razinu medijske zastupljenosti manjina, dominaciju izvještavanja incidentalne naravi kao i prisustvo stereotipa (Marko 2010). Rezultati do sada najdugotrajnijeg praćenja izvještavanja bosanskohercegovačkih dnevnih i sedmičnih novina o manjinama, koje su u periodu od 2006. do 2008. godine obavili istraživači Biroa za ljudska prava iz Tuzle, pokazuju da udio članaka o manjinama iznosi oko 0,17% ukupnog broja poruka publiciranih tokom perioda praćenja (Biro za ljudska prava 2009). Po broju objava, prema ovoj analizi, Jevreji su bili druga medijski najzastupljenija manjina sa 142 teksta (16,7%), nakon Roma sa 530 objava (62%), a ispred Slovenaca sa 15 objava (1,8%), Čeha s osam objava (0,9%), Albanaca sa sedam objava (0,8%), Italijana s pet objava (0,6%), Ukrajinca s dvije objave (0,2%), te Slovaka i Poljaka sa po jednom objavom (0,1%). Među temama povezanim s kulturom, tradicijom i historijom, skoro polovina tekstova odnosila se na jevrejsku zajednicu. Inače, interes za proučavanje ovih pitanja podudara sa raspravom o političkoj participaciji nacionalnih manjina u kontekstu diskriminatornih odredbi Ustava Bosne i Hercegovine, koje su potvrđene presudom Suda u Strazbourgu u predmetu *Sjedić i Finić protiv Bosne i Hercegovine* koji je vođen od 2006. do 2009. godine.

Također, relevantni su i uvidi radova koji su ispitali prisustvo diskursa antisemitizma u sadržajima bosanskohercegovačkih online medija (Sokol i Memišević 2021). Rezultati ovog monitoringa, koji je proveden u periodu između 1. januara 2019. i 20. maja 2020. godine, pokazali su da u novinarskim porukama nisu prisutni antisemitski iskazi kao ni informacije koje bi upućivale na pojave antisemitizma u državi. Antisemitska uvjerenja, međutim, bila su izražena, ustanovila je analiza, u komentarima na webstranicama i Facebook kanalima medija, naročito u kontekstu izraelsko-palestinskih odnosa.

U literaturi o predstavljanju Jevreja i judaizma u sadržajima medija zapadnih društava (npr. Ibrahim i Wolf 2011; Døving 2016; Wigerfelt i Wigerfelt 2016; Lopatin 2017; Bleich et al. 2018; Baugut 2020) opisani su dominantni konteksti unutar kojih

se ostvaruje produkcija vijesti o ovim temama, a koji se odnose na ritualne prakse povezane s košer klanjem i obrezivanjem muške djece, jevrejsku kulturu i identitet, Izrael i izraelsko-palestinske odnose, holokaust i antisemitizam. Kao što upućuju dubinske kvalitativne analize (Døving 2016: 2), Jevreji se u raspravama o ovim temama nerijetko pojavljuju kao simboličke figure koje utjelovljuju ambivalentna i oprečna značenja, asociraju podjednako na „žrtvu“ i „počinitelja“, „arhaično“ i „moderno“, „korijene kršćanstva“ i „suprotnost kršćanstvu“, europsku „sramotu“ i „obnovu“. Tako je, na primjer, u raspravi o košer klanju i obrezivanju muške djece Døving uočila tendenciju korištenja referenci na osobito transhistorijsko, ako ne već i mitološko vrijeme, koje se povezuje s jevrejskim ritualnim praksama, s konotacijama praznovjerja, barbarstva i nečovječnosti, suprotstavljenim tekovinama „prosvjetiteljstva“ i „humanizma“ koje odlikuje „moderno“ društvo, čime se judaizam oslikava, u konačnici, kao „strani“ element, u tenziji s vrijednostima suvremenih demokratskih zajednica. S druge strane, umjesto korištenja samih identitetskih argumenata, kod subjekata koji „govore“ u ime jevrejskih zajednica primijetila je praksu upućivanja na diskurs međunarodnih ljudskih prava, poput prava na slobodu vjere, prilikom odbrane tradicije u ovim raspravama, čime se judaizam karakterizira, u konačnici, kao neizostavni dio suvremenog multikulturalnog društva. Slični oblici simboličkih praksi, koje proizvode oprečne, ekskluzivne i inkluzivne učinke u smislu prepoznavanja pripadnosti Jevreja sa stanovišta prevladajućih moralno-političkih koncepcija zajednice, ispoljavaju se i u drugim tematskim poljima diskursa vijesti.

Analize Døving, kao i drugih autora (Feldstein i Acosta-Alzuru 2003; Wodak i Reisigl 2001), skreću pažnju međutim i na najmanje jedno zajedničko svojstvo takvih simboličkih praksi s oprečnim etičko-političkim učincima: odsustvo eksplicitnih referenci na Jevreje kao grupu u novinarskim porukama, a koja se može dovesti u vezu s razvijenom sviješću o antisemitskim predrasudama. One se izostavljaju ili prikrivaju, u slučaju isključujuće retorike, kako bi se izbjegla prijetnja auto-diskreditacije. Isto tako, kolektivni identitet Jevreja ne koristi se kao referentni okvir ni prilikom odbrane tradicije, kako bi se minimizirala, čini se, mogućnost obnove istrajnih predrasuda o Jevrejima kao homogenoj grupi koje je nepouzdana, u smislu lojalnosti, prema bilo kojoj nacionalnoj državi, a što zorno dočarava stari antisemitski trop „Ahašver, vječno lutajući Jevrej“ (Wodak 2020: 122). Opisane prakse treba situirati ne samo unutar karakteristične historije stereotipnih reprezentacija jevrejskih zajednica nego i konteksta pojave novih, suptilnijih, indirektnih načina izražavanja antisemitskih uvjerenja u javnosti. Wodak (2020) u analizi porasta antisemitizma u Europi upućuje na „sinkretički antisemitizam“, upotrebu kodiranih predrasudnih

diskursa u kojima se uporedno pojavljuju, nerijetko i spajaju, stari i novi antisistemijski stereotipi, zasnovani na nacionalističkim, vjerskim i rasističkim ideologijama, s ciljem artikulacije uprošćenih, pogrešnih i neprijateljskih prikaza Jevreja u javnim predstavljanjima. Etničke i rasne predrasude, poput antisemitskih uvjerenja, nisu urođene nego se stječu, usvajaju i dijele unutar grupe kroz društveno strukturirane oblike komuniciranja, pri čemu su u ovim procesima određene vrste diskursa, naročito oni kojima veliki broj ljudi ima pristup, kao što su medijski, politički ili obrazovni diskursi, utjecajniji od drugih (Van Dijk 2013).

Kao plodotvoran okvir za sagledavanje ove dinamike, u radu se predlaže teorijsko shvaćanje novinarstva kao društveno organiziranog skupa praksi kojima se oblikuju, obrazuju, održavaju ili poništavaju simboličke granice između različitih društvenih grupa, a koje služe kao osnova za identificiranje i razlikovanje. U tom smislu, istraživači su artikulirali koncept novinarstva kao „simboličkog omeđavanja“ (Chouliaraki i Zaborowski 2017), performativne prakse s etičko-političkim učincima (ne)prepoznavanja i isključivanja/uključivanja. Pod performativnošću ovdje se misli na potencijal diskursa vijesti da konstituiraju svijet za koji se tvrdi da opisuje, stvarnosti pridaju različita značenja i mogućnosti kroz postupke produkcije vijesti o javno značajnim temama. Prema kulturološkim tradicijama u studijama medija novinarstvo se može sagledati kao institucionalna arena unutar koje se odvijaju procesi (de)legitimacije „kulturnih mapa“ društvenog svijeta, kulturno referentnih okvira koji omogućavaju i istovremeno ograničavaju određeno poimanje društvene stvarnosti.

U tom smislu poruke o jevrejskoj zajednici Bosne i Hercegovine koje proizvode i prenose novinarske organizacije nisu važne samo zbog njihove informativne vrijednosti za medijsku publiku. Medijski produkti također mogu poslužiti kao pokazatelji stanovitih etičko-političkih učinaka novinarstva shvaćenog kao performativne prakse „simboličkog omeđavanja“. U proučavanju medijskog tretmana različitosti ovaj teorijski pristup sugerira da diskurs vijesti ne pruža publici samo informacije o „drugom“ nego osigurava i obrasce značenja, simboličke uvjete pod kojima se publika poziva da zamisli, u specifičnim moralnim (i afektivnim) registrima, „drugog“ kao moralno ravnopravnog, manje vrijednog ili, u krajnosti, kao u slučaju dehumanizirajućih ideologija, bezvrijednog ljudskog bića. Tako se pomoću ovih simboličkih praksi regulira hoće li se i kako ostvariti susret s „drugim“ u smislu njegova prepoznavanja i pripadanja, uključenosti/isključenosti iz moralno-političke zajednice. Iz ove perspektive, u polju novinarstva neprekidno se izvodi proces oblikovanja odnosa među ljudima, te, u osnovi, pregovara o granicama pripadnosti nekoj zajednici. Simboličko poricanje i ignoriranje, nedovoljno i pogrešno

predstavljanje do samog onečovječenja neki su od tipičnih sredstva pomoću kojih se u medijima ostvaruju, na primjer, diskriminatorni odnosi spram određene društvene (rasne, etničke, rodne, itd.) grupe. Stoga su medijske slike „drugosti“ svojevrsno „svjedočanstvo o prihvatanju i odbacivanju, svjedočanstvo o načinu na koji se društva samopredstavljaju“ (Milivojević 2011: 142).

Specifični kontekst Bosne i Hercegovine kao multietničke države naročito je relevantan za proučavanje ove dinamike. Izvještavanje o jevrejskoj zajednici pokazatelj je odnosa ključnih društvenih aktera prema stanju etničkog pluraliteta, prizma kroz koju se razlažu različite, nerijetko međusobno sukobljene i isključive koncepcije društvene stvarnosti koje se nastoje, u procesu simboličke legitimizacije, reproducirati u polju novinarstva posredstvom diskursa vijesti. Tako pitanje „čiji su Jevreji“ istovremeno otvara pitanja „čija je Bosna“, odnosno „čija je Europa“ (Markowitz 2012)?! Medijske reprezentacije jevrejske zajednice pretpostavljaju susrete, dodire i suodređenja više subjektivnosti. Kako će se sama određenja artikulirati – ko će i kako „govoriti“ – ovisi od simboličkih praksi pomoću kojih se reguliraju procesi distribucije glasova u polju novinarstva. Ova komunikacijska djelovanja mogu reflektirati i konstruirati ali i problematizirati društveno-političke hijerarhije. Ili, drugim riječima, simboličke prakse koje se ostvaruju pomoću mreže novinarskih postupaka prilikom oblikovanja medijskih produkata – odlučivanja o selekciji tema, načina njihova predstavljanja i distribuciji izvora – mogu potpomoci održavanju ili razgradnji kritičnih socijalnih distanci u polju općenja.

Oslanjajući se na opisani konceptualni okvir u ovom radu nastojali smo analizirati prakse izvještavanja bosanskohercegovačkih novinarskih organizacija o jevrejskoj zajednici Bosne i Hercegovine, vođeni s pet narednih istraživačkih pitanja: (1) koliko često publika ima priliku ostvariti „simbolički kontakt“, susresti u sadržajima medija poruke povezane s jevrejskom zajednicom Bosne i Hercegovine (*učestalost pojavljivanja*); (2) kakva je važnost pridana ovim porukama u smislu njihove pozicije, veličine, izražajnog oblika i vizuelne opremljenosti (*način pozicioniranja i formatiranja*); (3) s kojim vrstama događaja i pojava su povezani (*tematske oblasti*); (4) koji se akteri i u kojem statusu obraćaju u ovim porukama (*distribucija glasova*) i (5) kako su pripadnici ove zajednice u porukama vrednovani (*ton poruke*)?

3. METODOLOŠKI OKVIR

Rad je osmišljen kao preliminarno istraživanje usmjereno stjecanju orijentacionih uvida, koji bi poslužili kao osnova za izvođenje daljnjih, složenijih i dubinskih

analiza. Svrha je takve vrste istraživanja unutar relevantnog vremenskog intervala identificirati i mapirati situacije u kojima se razvija interes medija za praćenje, na određene načine, tema povezanih s jevrejskom zajednicom Bosne i Hercegovine. Saznanja o prilikama u kojima je došlo do produkcije novinarskih poruka i njihovim osnovnim obilježjima pomažu osigurati validnost budućih rigoroznijih analiza. Za kvalitativne pristupe, poput analize diskursa ili narativa, prikupljeni podaci mogu olakšati prepoznavanje i poduzimanje relevantnih studija slučajeva koji će pružiti iznijansiranu sliku ovih komunikacijskih praksi. U analizama koje se oslanjaju na tehnike korpusne lingvistike i druge kvantitativne pristupe ovi podaci mogu pomoći u konstrukciji preciznijih indikatora i odabiru reprezentativnijih uzoraka.

Kako bi se odgovorilo na postavljena pitanja, u radu je korištena metoda analize sadržaja novinarskih poruka u kojima se pominje jevrejska zajednica Bosne i Hercegovine, a koje su publicirale tri bosanskohercegovačka dnevnika – Dnevni avaz (Sarajevo), Nezavisne novine (Banja Luka) i Oslobođenje (Sarajevo) – u periodu od 1. januara 2005. do 31. decembra 2021. godine. Za potrebe istraživanja korišten je INFOBIRO digitalni arhiv historijske i suvremene štampe u Bosni i Hercegovini. Za navedeni period u arhivu je bilo pohranjeno ukupno 579.628 tekstova koje se publicirali analizirani mediji.

Relevantnost analize sadržaja dnevnika može se učiniti problematičnom u kontekstu suvremenog umreženog, konvergentnog i hibridnog ekosistema vijesti u kojem se utjecaj bilo kojeg medija ne da razumjeti odvojeno od drugih medija. Ipak, sagledano iz analitičke perspektive, smatramo da je istraživanje opravdano najmanje iz tri razloga.

Za sada jedino digitalni arhiv INFOBIRO pruža mogućnost analize novinarskih sadržaja u dužem periodu. Slični servisi ne postoje za sadržaje elektronskih medija. Iako je do sada razvijen značajan broj alatki koje omogućavaju monitoring online medija u realnom vremenu, većina servisa nema mogućnost retrospektivnog praćenja, a uz to sami sadržaji se nerijetko naknadno preinačuju. Stoga je u empirijskom smislu opravdano, kao prvo, osloniti se na podatke koje pruža analiza sadržaja dnevnih novina, imajući u vidu vrstu istraživanja i praktična ograničenja u prikupljanju potrebnih podataka drugim putem. Nadalje, za rad su relevantni pristupi istraživača (Scollon i Scollon 2004) koji su proučavali složene društvene procese, poput odnosa diskriminacije prema različitim grupama, koji se ostvaruju u različitim sferama a međusobno su povezani, isprepleteni i uvjetovani. Budući da nema određene povlaštene instance od koje treba poći u njihovom proučavanju, neophodno je početi s ograničenom analitičkom perspektivom i postupno širiti opseg analize, kako bi se

ušlo u trag širim interakcijskim porecima s kojima su prakse u jednom segmentu povezane u smislu međusobnog osnaživanja. Otuda su uvidi ostvareni po osnovi analize sadržaja dnevnih novina u metodološkom smislu relevantni, kao drugo, za istraživanja ovih procesa i u drugim poljima novinarskih praksi. Iz historijske perspektive, institucionalni aranžmani koji su stvorili uvjete za ostvarivanje novinarstva kao poslovne i profesionalne djelatnosti doprinijeli su razvoju dnevnika kao središnjeg medija za produkciju vijesti u zapadnim društvima (John i Silberstein -Loeb 2015). Uprkos promjenama do kojih je dovelo digitalno okruženje, aktivnosti industrije printanih medija u prikupljanju i distribuciji visokokvalitetnih vijesti i dalje nisu nadomjestile novomedijske organizacije (Picard 2013, Thurman et al 2019). Stoga su dnevnik relevantni, kao treće, za razumijevanje praksi svojstvenih različitim novinarskim kulturama.

U kontekstu navedenih napomena dnevnik i vremenski intervali istraživanja odabrani su po osnovu dostupnosti sadržaja u INFOBIRO digitalnom arhivu suvremene štampe. Budući da arhiv suvremene štampe obuhvata podatke za ukupno šest novinarskih organizacija, od kojih dvije više nisu aktive a podaci za dnevne novine Dnevni list (Mostar) nisu potpuni, odabrane su tri navedene dnevne novine.¹ Slično je postupljeno i prilikom odabira intervala istraživanja, s tim što je izvorno planirani 15-godišnji period proširen zbog odsustva podataka za mjesec pojedinih godina (pogledati Tabelu 1.)

U cilju identifikacije relevantnih novinarskih poruka korišten je postupak pretraživanja pomoću skupa ključnih riječi generičke naravi kao indikatora sadržaja. Postupak selekcije relevantnog sadržaja izveden je slijedeći utvrđeni protokol koji je obuhvatao tri aktivnosti. Prva aktivnost odnosila se na utvrđivanje ključnih riječi za pretragu. Kako se ne bi previdio relevantni sadržaj, korištena je inkluzivna strategija pretraživanja koja se oslanja na generičke termine. U tom smislu, odabrana su četiri upita generičke naravi („jevrejska zajednica“, „židovska zajednica“, „jevrejska općina“, „židovska općina“) i jedan specifični („La Benevolencija“) koji su pretraživani u svim padežnim oblicima i korijenima riječi. Druga aktivnost odnosila na filtriranje rezultata u smislu provjere duplikata, što je obavljeno na osnovu upoređivanja naslova, a po potrebi i teksta, izdvojenih poruka. Treća aktivnosti podrazumijevala je provjeru relevantnosti izdvojenog sadržaja. Budući da je predmet

¹. Svi podaci o broju pohranjenih tekstova dnevnih novina u INFOBIRO digitalnom arhivu dostupni su posredstvom <http://www.infobiro.ba/publikacije>. U slučaju Dnevnog lista u arhivu u cjelosti nedostaju podaci za 2006, 2007, 2008, 2009 i 2012. godinu, zbog čega sadržaji ovih dnevnih novina nisu proučavani u radu.

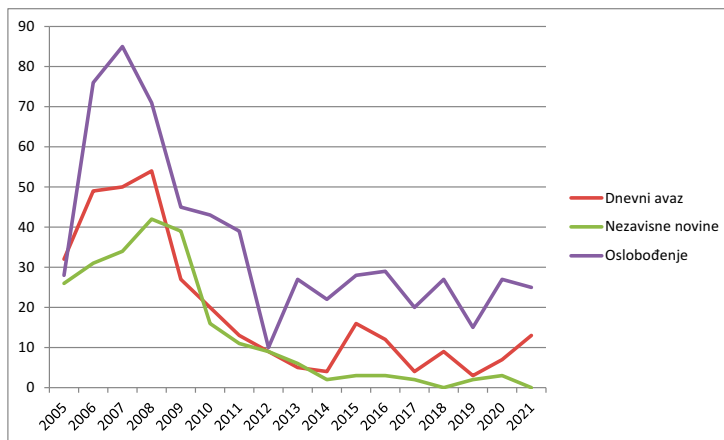
Tabela 1. Ukupni i relevantni tekstovi dnevnih novina (2005-2021)

<i>Godina</i>	<i>Dnevni avaz</i>		<i>Nezavisne novine</i>		<i>Oslobođenje</i>	
	Ukupno	Relevantni (%)	Ukupno	Relevantni (%)	Ukupno	Relevantni (%)
2005	18695 ¹	32 (0,17%)	22356	26 (0,12%)	23527	28 (0,12%)
2006	23879	49 (0,21%)	28275	31(0,11%)	29213	76 (0,26%)
2007	22886	50 (0,22%)	26047	34 (0,13%)	28451	85 (0,30%)
2008	22828	54 (0,24%)	24541	42 (0,17%)	24536	71 (0,29%)
2009	22188	27 (0,12%)	22998	39 (0,17%)	25038	45 (0,18%)
2010	22223	20 (0,09%)	14256	16 (0,11%)	21250	43 (0,20%)
2011	13893	13 (0,09%)	10098	11 (0,11%)	12420	39 (0,31%)
2012	5614 ²	9 (0,16%)	3682 ³	9 (0,24%)	2884 ⁴	10 (0,35%)
2013	6130 ⁵	5 (0,08%)	2551	6 (0,24%)	4096 ⁶	27 (0,66%)
2014	6210	4 (0,06%)	3306	2 (0,06%)	6731	22 (0,33%)
2015	4997	16 (0,32%)	2099	3 (0,14%)	4894	28 (0,57%)
2016	5345	12 (0,22%)	2077	3 (0,14%)	5142	29 (0,56%)
2017	4871	4 (0,08%)	1917	2 (0,10%)	4571	20 (0,44%)
2018	5381	9 (0,17%)	1864	0 (0%)	5250	27 (0,51%)
2019	4249	3 (0,07%)	1724	2 (0,12%)	3881	15 (0,39%)
2020	4145	7 (0,17%)	1718	3 (0,17%)	4046	27 (0,67%)
2021	4374	13 (0,30%)	1849	0 (0%)	4432	25 (0,56%)
Total	197908	327 (0,17%)	171358	229 (0,13%)	210362	617 (0,29%)

Napomena o podacima koji nedostaju u INFOBIRO arhivu: ¹1-2 mjesec; ²3 i 10-12 mjesec; ³1-4 i 10-12 mjesec; ⁴1-4 i 11-12 mjesec; ⁵1-4 mjesec; ⁶1-3 mjesec;

istraživanja bio medijski tretman jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine, analizom su bile obuhvaćene samo poruke koje su spominjale i odnosile se na bosansko-hercegovačke Jevreje. Koristeći ovaj protokol izdvojena su 1173 relevantna teksta koji su ispitivani pomoću metode analize sadržaja. Budući da je analizirana cjelokupna populacija a ne uzorak relevantnog sadržaja, u analizi nisu korišteni statistički testovi značajnosti.

Grafikon 1. Distribucija relevantnih tekstova dnevnih novina (2005-2021)

U postupku razvoja kodnog obrasca za analizu sadržaja primijenjen je induktivni pristup, koji se oslanja na protokol „konstantnog upoređivanja“ (Glaser i Strauss 1976). Obrazac je više puta testiran i revidiran prije nego što je izrađena konačna verzija.

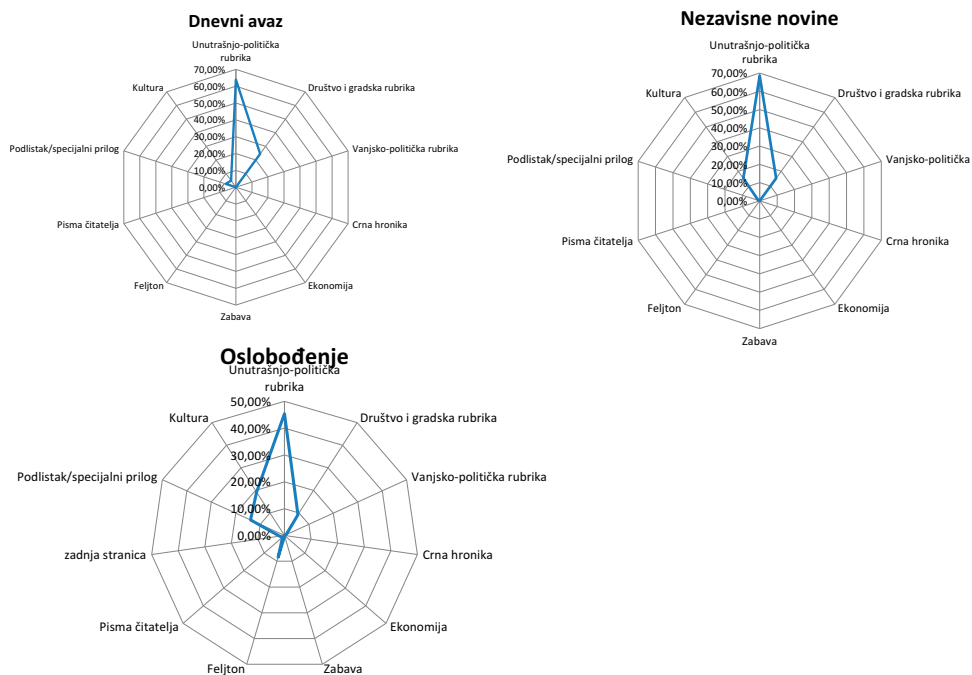
Jedinica analize bila je novinarska poruka, a u aspektu analize tona naslovni blok.

Kodni obrazac sastojao se iz četiri odjeljka. U okviru prve sekcije kodirana su osnovna svojstva novinarskih poruka: naziv dnevnih novina, datum publiciranja, stranica teksta, broj fotografija/ilustracija, rubrika, veličina i izražajni oblik. Posljednje tri kategorije kodirane su, potrebno je napomenuti, na način koji omogućava upoređivanje. Tako su prilikom kodiranja rubrika u cilju lakše provjere validnosti koda u prvom koraku registrirani konkretni nazivi rubrika, koji su zatim, u drugom koraku, rekodirani u deset općih vrsta (pogledati Grafikon 2.), kako bi se omogućilo upoređivanje između dnevnika. Slično je postupljeno i prilikom kodiranja veličine² i izražajnog oblika³ teksta.

² Objektivni pokazatelj veličine teksta bila bi stvarna površina poruke u novinama. Međutim, za potrebe rada nije pronađeno tehničko rješenje koje bi omogućilo izvođenje takvog zadatka na automatizirani način. Stoga se pošlo od načela modularnog dizajna novina, kao i procjene čitatelja o pripisanoj važnosti poruke na osnovu relativne percepcije veličine poruke u odnosu na okvir cjelokupne stranice. Tako su razlikovani veliki (poruke koje su zauzimale polovinu stranice ili više), mali (poruke koja su zauzimale do jednu četvrtinu stranice) i srednji (poruke koje su zauzimale između jedne četvrtine i polovine stranice) formati.

³ Budući da je rad osmišljen kao preliminarno istraživanje, prilikom kodiranja izražajnog oblika poruke bilo je važno ustanoviti distribuciju informativno-faktografskih, interpretativnih i narativnih žanrova, bez potrebe za mjerenjem njihovih podvrsta. Specifične forme (feljton, pisma čitatelja) izdvojene su zbog naravi teme.

Grafikon 2. Rubrike: distribucija relevantnih tekstova dnevnim novinama (2005-2021)

U okviru drugog odjeljka kodirana su tematska obilježja i osnovna svojstva vizuelnog sadržaja relevantnih poruka. Prema literaturi (Tuller 2002) svrha klasifikacije tema je mapiranje područja interesiranja medija koja se dovode u vezu s manjinskim zajednicama, tačnije identifikacija izbora tema (makrotematske strukture) i novinarskog pristupa (kontekst). Tuller upućuje na četiri široka tematska bloka ili okvira za klasifikaciju sadržine medijskih poruka o manjinskim zajednicama, „konflikt“, „manjinska politika“, „svakodnevni život“ i „etnička pitanja u regionu“, a osnova klasifikacije je tip odnosa manjina-većina na koju se poruka primarno usmjerava. Iako koristan, pristup ostaje nejasan u pogledu načina kako se ustanovljava, na temelju analize atributa sadržaja, dominantnost određenog tematskog okvira, kao i dimenzija odnosa manjina-većina spram kojih se klasificiranje vrši. Kao plauzibilno rješenje, u ovom radu sugerirano je sagledavanje međudnosa na koji se poruka usmjerava spram dimenzija konflikt-suradnja i intra/intergrupnih odnosa, u cilju određenja perspektive iz koje se predstavljaju situacije povezane s manjinskom zajednicom. Koja tema prevladava u poruci može se odrediti, drugo je plauzibilno rješenje, interpretacijom težišta naslovnog bloka i uvodnih dijelova teksta kao

posebno značajnih segmenta poruke. Ograničenja postupka razmatrana su u posljednjem dijelu rada. Iz navedenih razloga, kodiranje tematskih obilježja obavljeno je koristeći postupak otvorenog kodiranja, koji je obavljen na slučajno odabranom uzorku tokom devet mjeseci iz šest različitih godina. Tako je identificirano pet dominantnih tematskih oblasti i više specifičnih konteksta, koji su bili osnova za klasifikaciju sadržaja (Tabela 2.). Kod vizuelnog sadržaja kodiran je tip subjekta koji se prikazuje na fotografiji/ilustraciji, pojedinci ili grupe ljudi, objekti i njihove kombinacije, te prisustvo same jevrejske zajednice u vizuelnim sadržajima.

Tabela 2. Dominantne teme kod relevantnih tekstova (2005-2021)

<i>Temska područja</i>	<i>Dnevni avaz</i>	<i>Nezavisne novine</i>	<i>Oslobođenje</i>
<i>Jevrejska kultura i svakodnevni život</i>	122 (37,31%)	68 (29,69%)	242 (39,22%)
<i>Religijske prakse (praznici, rituali, običaji, itd.)</i>	41 (12,54%)	23 (10,04%)	40 (6,48%)
<i>Kultura i historija (kulturno naslijeđe, historija, istaknute ličnosti, itd.)</i>	51 (15,60%)	18 (7,86%)	126 (20,42%)
<i>Događaji i aktivnosti zajednice (obilježavanje jubileja, postignuća pripadnika jevrejske zajednice, kulturne, obrazovne, naučno-istraživačke, humanitarne i druge aktivnosti)</i>	30 (9,17%)	27 (11,79%)	76 (12,32%)
<i>Politička participacija i manjinska politika</i>	58 (17,74%)	61 (26,64%)	123 (19,94%)
<i>Politički angažmani (tužba i presuda u predmetu Sejdić-Finci, djelovanje kroz političke stranke, obnašanje dužnosti u institucijama vlasti, inicijative i stavovi o političkim pitanjima, itd.)</i>	27 (8,26%)	30 (13,10%)	64 (10,37%)
<i>Restitucija</i>	18 (5,50%)	10 (4,37%)	33 (5,35%)
<i>Subvencije i projekti s institucijama vlasti</i>	13 (3,98%)	21 (9,17%)	26 (4,21%)
<i>Interkulturalna suradnja</i>	89 (27,22%)	51 (22,27%)	105 (17,02%)
<i>Međureligijski dijalog i suradnja (djelovanje u okviru Međureligijskog vijeća, sudjelovanje u skupovima i projektima s drugim religijskim zajednicama, itd.)</i>	84 (25,69%)	44 (19,21%)	92 (14,91%)
<i>Suradnja nacionalnih kulturnih i humanitarnih društava (zajedničke aktivnosti u oblasti kulture, obrazovanja, socijalne pomoći, itd.)</i>	5 (1,53%)	7 (3,06%)	13 (2,11%)

Holokaust	33 (10,09%)	30 (13,10%)	120 (19,45%)
<i>Kultura sjećanja</i> (obilježavanje 27. Januara i drugih značajnih datuma, nagrade Pravednici, istraživanje, izložbe, itd.)	25 (7,65%)	26 (11,35%)	67 (10,86%)
<i>Historija</i> (stradanje, antiifašističko djelovanje i spašavanje Jevreja tokom Drugog svjetskog rata, itd.)	4 (1,22%)	4 (1,75%)	48 (7,78%)
<i>Holokaust i genocid nad Bošnjacima</i>	4 (1,22%)	0 (0%)	5 (0,81%)
Incidenti	25 (7,65%)	19 (8,30%)	27 (4,38%)
<i>Napadi na pripadnike jevrejske zajednice</i>	8 (2,45%)	2 (0,87%)	2 (0,32%)
<i>Napadi na objekte, uvredljivi simboli i poruke</i>	10 (3,06%)	15 (6,55%)	12 (1,94%)
<i>Historijski revizionizam</i> (revizionistička tumačenja prošlosti u kontekstu obilježavanja Bleiburga, sporni nazivi ulica i javnih ustanova osoba povezanih s fašističkim režimom, itd.)	7 (2,14%)	2 (0,87%)	13 (2,11%)

U okviru trećeg odjeljka kodirani su, također uz korištenje induktivnog pristupa, „glasovi“ prisutni u novinarskim porukama. Mjeren je broj citata, subjekti i statusi glasa, u smislu njihove društvene karakterizacije.

U konačnici, unutar četvrtog odjeljka kodiran je ton poruke, pri čemu je primijenjena metodologija mjerenja tona naslova novinarskih poruka razvijena u studijama statusnih hijerarhija u medijima (Bleich et al. 2018). Kodirani su naslovi s pozitivnom, negativnim i neutralnim tonom, na temelju čega je izveden pokazatelj net tona.⁴

Kodiranje su obavila dva koda koji su prethodno prošli obuku. Prosječni rezultat testa pouzdanosti koda iznosio je .81, a obavljen u priprema fazi na uzorku koji je činio 15% ukupnog broja relevantnih poruka.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Tabela 1. pokazuje zbirne rezultate analize učestalosti publiciranja relevantnih objava. Kao što je moguće vidjeti, od ukupno 579.628 tekstova pohranjenih u INFOBIRO arhivu, koje su tri analizirana dnevnika publicirala u periodu 2005-2021. godina, novinarske poruke u kojima se pominje jevrejska zajednica Bosne i Hercegovine pojavljuju se 1173 puta (0,20%), približno 0,18 puta dnevno.

⁴ Net ton kreće se u rasponu između -1 i 1, a mjeri se pomoću sljedeće formule (Bleich et al. 2018: 8):

$$Net\ ton_{(t)} = \frac{nastovi\ sa\ pozitivnim\ tonom\ (t) - nastovi\ sa\ negativnom\ tonom\ (t)}{ukupan\ broj\ kodiranih\ nastova}$$

Promatrano pojedinačno, u analiziranom periodu najviše relevantnih tekstova publicirao je dnevnik Oslobođenje (618), potom Dnevni avaz (327) a najmanje Nezavisne Novine (224). Iako se stvarni broj relevantnih tekstova koje su četiri dnevnika publicirala značajno razlikuje, sam udio relevantnih sadržaja ispod je 1% u odnosu na ukupan broj poruka koje su dnevници publicirali u analiziranom periodu (0,29% kod Oslobođenja, 0,17% kod Dnevnog avaza i 0,13% kod Nezavisnih novina). Slično stanje može se uočiti i ako se podaci promatraju na godišnjoj razini. Pokazatelji o dnevnoj stopi publiciranja relevantnih tekstova, izvedeni na osnovu podataka za 16-godišnji period, upućuje da su se čitatelji rijetko susretali s ovim porukama na dnevnoj osnovi, a mogli su pročitati u istom broju maksimalno kod Dnevnog avaza četiri (max=4; min=0; x=0,05; SD=0,24), Oslobođenja tri (max=3; min=0; x=0,09; SD=0,32) a Nezavisnih novina dvije (max=2; min=0; x=0,03; SD=0,19) poruke. Analiza distribucije relevantnih poruka na godišnjoj osnovi pokazuje da su tri dnevne novine publicirale najviše poruka između 2006. i 2009. godine (Grafikon 1.).

Mjere prosjeka na osnovu kumulativnih podataka upućuju na varijacije u pozicioniranju poruka povezanih s bosanskohercegovačkom jevrejskom zajednicom na stranicama dnevnika (Tabela 3.), odnosno prisustvo ovih objava u rasponu koji obuhvata više različitih rubrika. Analiza distribucije poruka prema vrsti rubrike pokazuje da su relevantni sadržaji najviše bili koncentrirani u unutrašnjopolitičkoj rubrici, ali i plasirani u rubrikama posvećenim kulturi, društvenoj i gradskoj hronici kao i specijalnim prilogima (Grafikon 2.).

Tabela 3. Lokacija relevantnih tekstova u dnevnim novinama (2005-2021)

Lokacija	Dnevni avaz	Nezavisne novine	Oslobođenje
Prosjek (x)	9,19	11,20	16,62
Prosjek (Md)	8	8	10
SD	6,84	8,37	14,95

Faktografski izražajni oblici, usmjereni prezentiranju činjenica i izjava, poput izvještaja i vijesti, najzastupljeniji su novinarski žanrovi kod sve tri dnevne novine, dok su drugi oblici zastupljeni u manjem omjeru (Tabela 4.).

Tabela 4. Izražajni oblici relevantnih tekstova (2005-2021)

<i>Izražajni oblik</i>	<i>Dnevni avaz</i>	<i>Nezavisne novine</i>	<i>Oslobođenje</i>
Vijesti/izvještaji (%)	271 (82,87%)	199 (86,90%)	442 (71,64%)
Intervjui (%)	11 (3,36%)	12 (5,24%)	27 (4,38%)
Analize-teme (%)	8 (2,45%)	2 (0,87%)	17 (2,76%)
Komentari (%)	5 (1,53%)	8 (3,49%)	29 (4,70%)
Feature (%)	24 (7,34%)	8 (3,49%)	43 (6,97%)
Feljton (%)	8 (2,45%)	0 (0%)	51 (8,27%)
Pisma čitatelja (%)	0 (0%)	0 (0%)	8 (1,30%)

Nasuprot tome, novinarske organizacije pokazuju različite preferencije u pogledu odluka o veličini relevantnih tekstova (Tabela 5.). Rezultati analize upućuju na sklonost uredništva dnevnika Oslobođenja ka dodjeljivanju većeg prostora porukama koje se odnose na jevrejsku zajednicu Bosne i Hercegovine. Tako je više od polovine relevantnih poruka (57,54%), koje je publicirao ovaj dnevnik obuhvatalo velike tekstove. Kod Dnevnog avaza najzastupljeniji su bili tekstovi srednje veličine (50,46%), kao i kod Nezavisnih novina (38,86%), ali je kod ovog dnevnika ta grupa tekstova bila mnogo više ujednačena u odnosu na tekstove drugih veličina. Više od 80% tekstova kod Dnevnog avaza i Oslobođenja bili su popraćeni s jednom ili više fotografija, dok je taj procenat bio nešto malo veći od polovine kod Nezavisnih novina, gdje je zabilježen najveći pojedinačni udio (45,85%) poruka koje nisu imale niti jednu fotografiju (Tabela 6.). Od ukupnog broja, oko polovine fotografija/ilustracija koje su pratile tekst su prikazivali pripadnike jevrejske zajednice, kulturno-historijsko naslijeđe Jevreja Bosne i Hercegovine, ritualne predmete i druge objekte povezana s ovom zajednicom (Tabela 7.). Više od polovine vizuelnih sadržaja bile su fotografije pojedinaca ili grupa ljudi. Dnevne novine Oslobođenje publicirale su najveći broj fotografija, dva puta više od Dnevnog avaza i četiri puta više od Nezavisnih novina.

Tabela 5. Veličina relevantnih tekstova (2005-2021)

<i>Formati</i>	<i>Dnevni avaz</i>	<i>Nezavisne novine</i>	<i>Oslobođenje</i>
Mali (%)	97 (29,66%)	76 (33,19%)	105 (17,02%)
Srednji (%)	165 (50,46%)	89 (38,86%)	157 (25,45%)
Veliki (%)	65 (19,88%)	64 (27,95%)	355 (57,54%)

Tabela 6. Prisustvo fotografija/ilustracija kod relevantnih tekstova (2005-2021)

<i>Vizuelna podrška</i>	<i>Dnevni avaz</i>	<i>Nezavisne novine</i>	<i>Oslobođenje</i>
bez fotografije/ilustracije	48 (14,68%)	105 (45,85%)	113 (18,31%)
jedna fotografija/ilustracija	193 (59,02%)	95 (41,48%)	352 (57,05%)
dvije do četiri fotog./ilustr.	76 (23,24%)	21 (9,17%)	133 (21,56%)
više od četiri fotogr./ilustr.	10 (3,06%)	8 (3,49%)	19 (3,08%)
<i>Jevrejska zajednica: udio u ukupnom broju fotografija</i>	<i>43,89%</i>	<i>49,01%</i>	<i>40,49%</i>

Tabela 7. Sadržaj fotografija/illustracija kod relevantnih tekstova (2005-2021)

	<i>Dnevni avaz</i>	<i>Nezavisne novine</i>	<i>Oslobođenje</i>
Jevrejska zajednica: udio u ukupnom broju fotografija	194 (43,89%)	99 (49,01%)	445 (50,68%)
samo ljudi	128 (65,98%)	51 (51,52%)	246 (55,28%)
pojedinci	88 (45,36%)	26 (26,26%)	152 (34,16%)
grupa	45 (23,20%)	25 (25,25%)	94 (21,12%)
samo objekti	47 (24,23%)	39 (39,39%)	150 (33,71%)
mješovito	14 (7,22%)	9 (9,09%)	49 (11,01%)

Preliminarna analiza, zasnovana na induktivnom pristupu, upućuje na pet tematskih oblasti ili okvira unutar kojih se može smjestiti sadržina pisanja svih novinarskih poruka u kojima se pominje bosanskohercegovačka jevrejska zajednica: jevrejska kultura i svakodnevni život, politička participacija i manjinska politika, interkulturalna suradnja, Holokaust i incidenti. Prema analizi distribucije tema, najveći broj poruka kod sve tri dnevne novine odnosio se na prvu kategoriju, koja je obuhvatala tekstove koji su tematizirali jevrejsku kulturu, religiju, historiju kao i svakodnevne aktivnosti jevrejske zajednice u oblasti umjetnosti, obrazovanja, naučno-istraživačkog i humanitarnog rada (Tabela 2.). Isto tako, najmanju zastupljenost kod svih dnevnika imala je posljednja kategorija, u kojoj su bile sadržane poruke o slučajevima napada na pripadnike jevrejske zajednice, uvredljive simbole i poruke ispisane na sinagogama, oštećenja jevrejskih objekata, revizionističke pristupe tumačenju nasljeđa uznemirujuće prošlosti Drugog svjetskog rata i druge slične pojave. Zastupljenost ostale tri kategorije varira u ovisnosti od dnevnih novina. Ni jedna od pet tematskih oblasti nema učešće veće od 50% u odnosu na skup svih relevantnih tekstova.

Broj citata u relevantnim tekstovima kretao se, u prosjeku, od nijednog do tri citata, ovisno od dnevnih novina, pokazala je analiza navođenja izvora za kumulativne podatke (Tabela 8.). Od ukupnog broja zabilježenih citata, najviše iskaza pripadnika jevrejske zajednice preneseno je u tekstovima koji su publicirani u Oslobođenju (Tabela 9.). Uzimajući u obzir podatke za svaku dnevnu novinu udio citata pripadnika

jevrejske zajednice u odnosu na ukupan broj svih citata registriranih u relevantnim porukama kreće se, kao što je prikazano u Tabeli 8, između 37% (Dnevni avaz) i 29% (Oslobođenje). Kod svih analiziranih dnevnih novina primijetna je izrazita dominacija muških glasova među citatima pripadnika jevrejske zajednice, dok su ženski glasovi najviše prenošeni u Oslobođenju (Tabela 9.). Glasovi pripadnika jevrejske zajednice prisutni su u svim tematskim oblastima novinarskih poruka, ali s manjim učešćem u odnosu na glasove drugih aktera (Tabela 10.). Ipak, ako se promatraju grupe aktera koji su citirani u relevantnim tekstovima onda se može primijetiti, važno je istaknuti, da su iskazi pripadnika jevrejske zajednice najzastupljeniji glasovi kod sve tri dnevne novine, upućuju rezultati analize podataka za 16-godišnji period (Grafikon 3.). U svim analiziranim citatima, uz iznimku saopćenja, pripadnici jevrejske zajednice, i muški i ženski, bili su identificirani imenom, prezimenom i funkcijom koju su obnašali. U analiziranom periodu u Oslobođenju je registrirano 14 tekstova a u Dnevnom avazu jedan tekst, čiji autori su bili istaknuti pripadnici Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine. Istaknuti pripadnici Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine u Dnevnom avazu bili su proglašavani kao ličnosti dana ili sedmice četiri puta.

Tabela 8. Broj izvora u relevantnim tekstovima u dnevnim novinama (2005-2021)

<i>Citati</i>	<i>Dnevni avaz</i>	<i>Nezavisne novine</i>	<i>Oslobođenje</i>
Bez citata	71 (21,71%)	32 (13,97%)	124 (20,10%)
Jedan	173 (52,91%)	94 (41,05%)	293 (47,49%)
Dva	41 (12,54%)	48 (20,96%)	95 (15,40%)
Tri	21 (6,42%)	33 (14,41%)	58 (9,40%)
Četiri	12 (3,67%)	9 (3,93%)	24 (3,89%)
Pet	4 (1,22%)	8 (3,49%)	13 (2,11%)
Šest	3 (0,92%)	2 (0,87%)	9 (1,46%)
Sedam	1 (0,31%)	3 (1,31%)	1 (0,16%)
Osam	1 (0,31%)	0 (0%)	0 (0%)
Prosjek (x)	1,28	1,73	1,42
Prosjek (Md)	1	1	1
SD	1,24	1,41	1,28

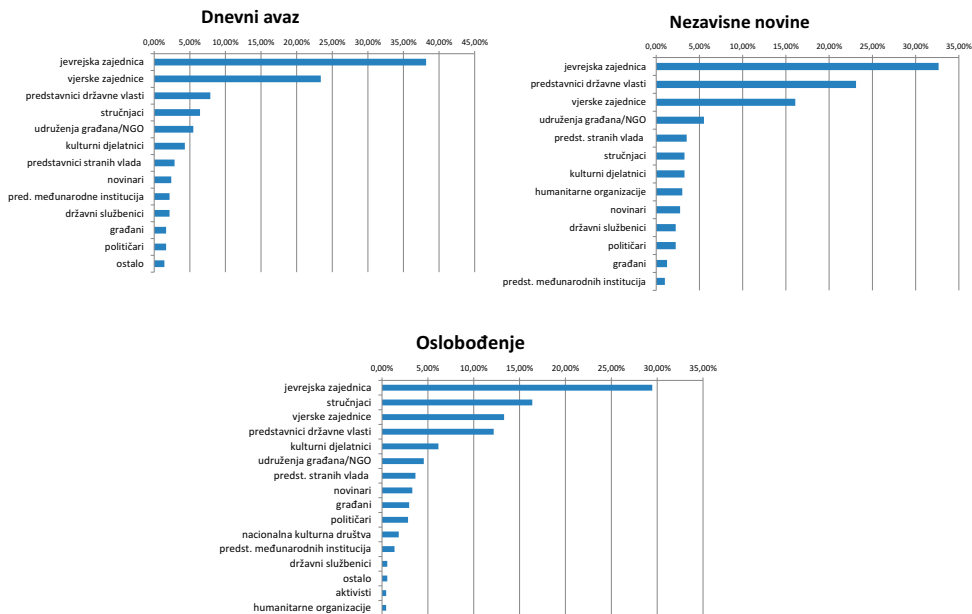
Tabela 9. Citiranje pripadnika jevrejske zajednice u dnevnim novinama (2005-2021)

	<i>Dnevni avaz</i>	<i>Nezavisne novine</i>	<i>Oslobođenje</i>
Udio citata pripadnika jevrejske zajednice	156 (37,23%)	130 (32,66%)	256 (29,12%)
Muški	146 (93,59%)	118 (90,77%)	226 (88,28%)
Ženski	7 (4,49%)	12 (9,23%)	28 (10,94%)
Saopćenja	3 (1,92%)	-	2 (0,78%)

Tabela 10. Dominatne teme i citiranje pripadnika jevrejske zajednice (2005-2021)

Teme	Dnevni avaz		Nezavisne novine		Oslobođenje	
	Jevrejska zajednica	svi drugi izvori	Jevrejska zajednica	svi drugi izvori	Jevrejska zajednica	svi drugi izvori
Jevrejska kultura i svakodnevni život	71 (16,95%)	77 (18,38%)	47 (11,81%)	52 (13,07%)	109 (12,40%)	152 (17,29%)
Politička participacija i manjinska politika	22 (5,25%)	43 (10,26%)	27 (6,78%)	76 (19,10%)	45 (5,12%)	157 (17,86%)
Interkulturalna suradnja	26 (6,21%)	90 (21,48%)	20 (5,03%)	92 (23,12%)	38 (4,32%)	148 (16,84%)
Holokaust	26 (6,21%)	27 (6,44%)	25 (6,28%)	36 (9,05%)	56 (6,37%)	124 (14,11%)
Incidenti	11 (2,63%)	26 (6,21%)	11 (2,76%)	12 (3,02%)	8 (0,91%)	42 (4,78%)

Grafikon 3. Akteri citirani u relevantnim tekstovima (2005-2021)

Naslovni blokovi relevantnih novinarskih poruka skoro i da ne sadrže negativan ton, dok su vrijednosti net tona visoke i gotovo ujednačene kod svih dnevnih novina (Tabela 11.).

Tabela 11. Ton naslova relevantnih tekstova (2005.-2021.)

<i>Ton</i>	<i>Dnevni avaz</i>	<i>Nezavisne novine</i>	<i>Oslobođenje</i>
Pozitivan	241 (73,70%)	178 (77,73%)	478 (77,47%)
Negativan	1 (0,31%)	2 (0,87%)	3 (0,49%)
Neutralan	83 (25,38%)	49 (21,40%)	136 (22,04%)
Net ton	0,73	0,76	0,76

5. DISKUSIJA REZULTATA I ZAKLJUČCI

Predstavljeni rezultati analize sadržaja tri bosanskohercegovačke dnevne novine potvrđuju, čini se, uvide prethodnih radova o niskoj razini prisustva manjinskih zajednica u novinarskim sadržajima. Istraživanje međutim pruža znatno složeniju sliku. Ako se promatraju pokazatelji o udjelu relevantnih u odnosu na ukupni broj tekstova za 16-godišnji analizirani period, koji su kod sva tri dnevnika ispod 1%, onda je, s jedne strane, plauzibilno govoriti o svojevrsnom obrascu slabe zastupljenosti. S druge strane, ako se sagledaju podaci o stvarnom broj poruka koje su dnevne novine publicirale tokom analiziranog perioda, kao i njihova obilježja u aspektu formatiranja, tematskih područja i izvora, onda se ispoljavaju značajne varijacije u izvještavanju o bosanskohercegovačkoj jevrejskoj zajednici. U tom smislu rezultati analize skreću pažnju na značajne razlike između Oslobođenja i druga dva dnevnika, što bi budući radovi trebali detaljnije proučiti oslanjajući se na kvalitativne metodološke pristupe.

Analiza distribucije relevantnih poruka na godišnjoj osnovi pokazala je da su tri dnevne novine publicirale najviše poruka između 2006. i 2009. godine, što se može dovesti u vezu s nekoliko događaja iz ovog perioda – procesom u predmetu *Sejdić-Finci protiv Bosne i Hercegovine* pred Europskim sudom za ljudska prava, aktualiziranjem rasprave o pitanju restitucije imovine vjerskih zajednica, djelovanju predstavnika jevrejske zajednice unutar Međureligijskog vijeća, pripremom, izdavanjem i promocijom luksuznog faksimilnog izdanja Sarajevske hagade, raspravama o utjecaju uvođenja poreza na dodatnu vrijednost na rad humanitarnih organizacija, koje su inicirali predstavnici humanitarnih društava u Bosni i Hercegovini, uključujući i La Benevolenciju, problemima u zvaničnom obilježavanju Dana sjećanja na žrtve holokausta – koji su izazvali, uz druge događaje povezane s jevrejskom zajednicom Bosne i Hercegovine, veliki interes medija. Da bi se ustanovilo da li je navedeni period bio iznimka, kao što sugeriraju rezultati ove analize, ili odraz ustaljene dinamike novinarskog praćenja, neophodne su daljnje analize, ne samo

printanih medija prije 2005. godine nego i izvještavanja elektronskih i online medija tokom ovog perioda.

Relevantne poruka nisu bile prisutne, prema rezultatima analize pozicioniranja, unutar crne hronike dnevnih novina, iako je analiza tematskih područja novinarskog izvještavanja utvrdila da su uredništva poklonila pažnju događajima koji su imali obilježja krivičnih djela, a bila su usmjerena protiv bosanskohercegovačkih Jevreja, poput ispisivanja uvredljivih simbola ili poruka na objektima jevrejske zajednice, oštećenja spomenika, do jednog registriranog slučaja napada na istaknutog pripadnika ove zajednice. Naprotiv, informacije o ovim pojavama bile su plasirane unutar unutrašnje-političke rubrike ili društvene hronike. Prakse pozicioniranja incidenata kao političko-društvene problematike upućuju, plauzibilno je pretpostaviti, ne samo na senzibilitet uredništva ka problematici jevrejske zajednice nego i nastojanje da se alarmira i mobilizira odgovor političke javnosti na problematičnu situaciju.

Analiza tematskih oblasti koje su dominirale u novinarskom izvještavanju, tzv. „medijskoj agendi“ o jevrejskoj zajednici Bosne i Hercegovine, kao i konteksta u kojem su se ispoljavale teme, gdje su pripadnici ove zajednice predstavljani u ulogama, na primjer, čuvara tradicije, nositelja različitih kulturnih aktivnosti, boraca protiv diskriminacije, aktera u raspravama o važnim društvenim pitanjima, promotora međureligijskog dijaloga i saradnje sugerira sliku distinktivne, aktivne i značajne društvene grupe, bogatog kulturno-historijskog naslijeđa, čiji doprinos razvoju bosanskohercegovačkog društva nije adekvatno valoriziran, a ustavni položaj nepravedan. Ilustrativni događaj je izostanak zvanične podrške za obilježavanje jubileja 450 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu u oktobru 2015. godine, što je samo kod Dnevnog avaza problematizirano više puta.⁵ Rezultati analize citiranja aktera, zastupljenosti i karakterizacije „glasova“ pripadnika jevrejske zajednice u novinarskim porukama sugeriraju da su predstavnici ove zajednice bili prepoznati kao politički, društveni i historijski akteri.

Kao što je pojašnjeno u trećem dijelu rada, ovo istraživanje ispitivalo je dominantna tematska područja izvještavanja dnevnih novina o jevrejskoj zajednici Bosne i Hercegovine, oslanjajući se na metodološke strategije koje su korištene u studijama medijskog tretmana različitosti (Tuller 2002). Iako korisne za stjecanje orijentacionih

⁵. Pogledati, na primjer, tekstove sa sljedećima naslovnim blokovima: „Skandalozno. Aktuelne bh. vlasti nisu htjele pomoći manifestaciju. Ko ignorira 450 godina od dolaska Jevreja u BiH?“, Dnevni avaz, 3. 10. 2015, str. 3.; „Komentar dana. Nemarna vlast. Umjesto pomoći manifestaciji povodom 450 godina od dolaska Jevreja u BiH, bh. vlastima važnije koride i derneći“, Dnevni avaz, 4. 10. 2015, str. 3.; „Ličnost sedmice. Jakob Finci. Dostojanstvom na poniženje. Zar nije sramota da velika državna firma izdvoji 20.000 KM za ljubitelje piva, a da za obilježavanje 450. godišnjice od dolaska Jevreja u BiH nema ni marke“, Dnevni avaz, 10. 10. 2015. str. 3.

uvida, ovaj rad ukazuje na potrebu razvoja novih metodoloških pristupa koji će biti u stanju preciznije opisati višestruka tematska obilježja koja su karakterizirala novinarsko izvještavanje o bosanskohercegovačkoj jevrejskoj zajednici, a ne samo dominantne tematske okvire novinarskih poruka. Dosadašnji pristupi analizi novinarskih sadržaja, klasifikacija atributa pretežno prema Booleovoj logici, otežava stjecanje takvih uvida. Bez pretenzija za nuđenjem rješenja, vjerujemo da bi budući radovi trebali ispitati mogućnost izvođenja analiza i na drugim osnovama, na primjer, fazi logike.

Rezultati analize sadržaja novinarskih poruka tri dnevne novine upućuju, opći je zaključak, na proturječna obilježja praksi medijskog tretmana jevrejske zajednice. S jedne strane, podaci sugeriraju da čitatelji uglavnom rijetko imaju mogućnost ostvariti posredstvom novinarskih poruka „simbolički kontakt“ s manjinskom zajednicom, pri čemu se stvarna vjerovatnost za doticaj uvećava, odnosno smanjuje ovisno o tipu dnevnih novina. S druge strane, kada se mogućnost za susretom ostvari, velika je vjerovatnost da će pripadnici jevrejske zajednice biti predstavljeni u afirmativnom kontekstu, evocirajući sliku prepoznatljive, aktivne i značajne društvene grupe. Šta uvjetuje takve prakse – ključno je pitanje koje postavlja ovaj rad.

Provedeno istraživanje pruža doprinos studijama medijskih reprezentacija manjinskih grupa u multietničkim državama obilježenim historijom nasilnih konflikta. Osim što predstavlja nove empirijske podatke, značaj rada ogleda se i u nastojanju da se razvije skup indikatora na osnovu kojih će se moći ustanoviti koliko često medijska publika može uspostaviti, posredstvom produkata novinarske djelatnosti, potencijalni „simbolički kontakt“ s manjinskom zajednicom, u kontekstu kojih vrsta tema, s kojim pripisanim stepenom važnosti i koje glasove pri tome može čuti. Mapiranje sličnosti i razlika u ovim simboličkim praksama tokom vremena stvara preduvjete za poduzimanje daljnjih rigoroznijih analiza. Istraživanje također pruža doprinos studijama statusnih hijerarhija u medijima te nastojanjima u struci usmjerenim ka formuliranju, praćenju i poboljšanju medijskih standarda za izvještavanje o različitosti.

LITERATURA

1. Baugut, Philip (2022), "Perceptions of Minority Discrimination: Perspectives of Jews Living in Germany on News Media Coverage", *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 99(2), 414–439.
2. Bethke, Carl, Dževada Šuško (2021), "Percepcija Jevreja u bošnjačkoj štampi u periodu od 1878. do 1914.", u: Šuško, Dževada (ur.), *Suživot Jevreja i Muslimana u Bosni i Hercegovini: primjeri tolerancije od 16. stoljeća do danas*, El-Kalem, Sarajevo
3. Biro za ljudska prava (2009), *Izvjestaj o analizi novinskih tekstova objavljenih u dnevnim i sedmičnim novinama u BiH o nacionalnim manjinama u periodu decembar 2006. – novembar 2008.*, Biro za ljudska prava, Tuzla
4. Bleich, Erik, Hasher Nisar, Cara Vazquez (2018), "Investigating status hierarchies with media analysis: Muslims, Jews, and Catholics in The New York Times and The Guardian headlines, 1985–2014", *International Journal of Comparative Sociology*, 59(3), 239–257.
5. Chouliaraki, Lilie, Rafal Zaborowski (2017), "Voice and Community in the Refugee Crisis: a Content Analysis of News Coverage in Eight European Countries", *International Communication Gazette*, 79(6–7), 613–635.
6. Døving, Cora Alexa (2016), "Jews in the News – Representations of Judaism and the Jewish Minority in the Norwegian Contemporary Press", *Journal of Media and Religion*, 15(1), 1-14.
7. Feldstein, Federico Pablo, Carolina Acosta-Alzuru (2003), "Argentinean Jews as Scapegoat: A Textual Analysis of the Bombing of AMIA", *Journal of Communication Inquiry*, 27(2), 152-170.
8. Glaser, Barney G., Anselm L. Strauss (1967), *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, Aldine Publishing Co, Chicago
9. Ibrahim, Dina, Michelle A. Wolf (2011), "Television News, Jewish Youth, and Self-Image", u: Ross, Susan Dente, Paul Martin Lester (ed.), *Images that Injure: Pictorial Stereotypes in the Media*, Praeger, Santa Barbara – Denver –Oxford
10. John, Richard R., Jonathan Silberstein-Loeb (2015), *Making News. The Political Economy of Journalism in Britain and America from the Glorious Revolution to the Internet*, Oxford University Press, Oxford
12. Karić, Dženita (2015), "A Sultan's Children: Bosnian Jews in Two Major Newspapers of the Bosnian Vilayet: *Bosna* and *Sarajevski Cvjetnik*", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 42(2), 147-162.

13. Lopatin, Esther, Tal Samuel-Azran, Yair Galily (2017), "A clash-of-civilizations prism in German media? Documenting a shift from political to religious framing of the Israeli-Palestinian conflict", *Communication and the Public*, 2(1), 19–34.
14. Marko, Davor (2010), "Mediji i manjine u Bosni i Hercegovini", u: Hodžić, Edin, Tarik Jusić (ur.), *Na marginama: Manjine i mediji u jugoistočnoj Evropi*, Mediacentar Sarajevo, Sarajevo, 131-175.
15. Markowitz, Fran (2012), "Whose Jews? Whose Bosnia? Whose Europe?", *Lud*, 96, 51-73.
16. Milivojević, Snježana (2011), "Zašto je različitost važna", u: Gavrić, Saša, Lejla Huremović, Marija Savić (ur.), *Čitanka lezbejskih i gej prava*, Sarajevski otvoreni Centar i Heinrich Boll, Sarajevo
17. Picard, Robert G. (2013), "State Support for News: Why Subsidies? Why Now? What Kinds?", in: Murschetz, Paul (ed.), *State Aid for Newspapers. Theories, Cases, Actions*, Springer, Heidelberg, 49-57.
18. Scollon, Ron, Suzanne Wong Scollon (2004), *Nexus Analysis: Discourse and the Emerging Internet*, Routledge, New York
19. Sokol, Anida Ehlimana Memišević, (2021), "Bosnia and Herzegovina", u: Eyre, Iva Merheim, Bojan Aleksov (eds.), *Antisemitic Discourse in the Western Balkans: A Collection of Case Studies*, International Republican Institute, Washington, 57-72
20. Šabotić, Damir (2021), "The Role of the Newspapers *Židovska svijest* and *Jevrejski život* in the Formation of a Jewish Cultural and National Identity in Bosnia and Herzegovina Between the Two World Wars", in: Hansen-Kokoruš, Renate, Olaf Terpitz (eds.), *Jewish Literatures and Cultures in Southeastern Europe: Experiences, Positions, Memories*, Böhlau Verlag, Wien-Köln, 83-100.
21. Tauber, Eli (2011), *Jevrejska štampa u Bosni i Hercegovini 1900-2011*, Mediacentar – La Benevolencija, Sarajevo
22. Thurman, Neil, Robert G. Picard, Merja Myllylahti, Arne H. Krumsvik (2019), "On Digital Distribution's Failure to Solve Newspapers' Existential Crisis", in: Eldridge II, Scott A., Bob Franklin (eds.), *The Routledge Handbook of Developments in Digital Journalism Studies*, Routledge, New York; dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/332414375_On_Digital_Distribution's_Failure_to_Solve_Newspapers'_Existential_Crisis_Symptoms_Causes_Consequences_and_Remedies

23. Tuller, David (2002), *Reporting Diversity Manual*, Media Diversity Institute - Samizdat B92, London - Beograd
24. Media plan institut Sarajevo, Novosadska novinarska škola, Škola za novinarstvo i PR Skoplje (2012), *Manjine i mediji na Zapadnom Balkanu*; dostupno na: https://wbc-rti.info/object/news/11769/attach/Istrazivacki_rezultati_manjine_i_mediji_na_zapadnom_Balkanu.pdf
25. Van Dijk, Teun (2013), "Prologue", u: Lirola, Martínez María (ed.), *Discourses on Immigration in Times of Economic Crisis: A Critical Perspective*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, xvi-xviii
26. Wigerfelt, Anders, Berit Wigerfelt (2016), "Media Images and Experiences of Being a Jew in the Swedish City of Malmö", *Sage Open*, 1–14.
27. Wodak, Ruth (2020), *Politika straha. Šta desničarski populistički diskursi znače*, Udruženje Mreža za izgradnju mira, Sarajevo
28. Wodak, Ruth, Martin Reisigl (2001), *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*, Routledge, London.
29. Živanović, Miodrag (ur.) (2009), *Ljudska prava u BiH 2008*, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo

MEDIA REPRESENTATION OF THE JEWISH COMMUNITY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA: CONTENT ANALYSIS OF BOSNIAN DAILY NEWSPAPERS (2005-2021)

Summary

The study aimed to examine the characteristics of Bosnian daily newspaper coverage of the Jewish community of Bosnia and Herzegovina for the period 2005-2021. Content analysis of relevant journalistic messages (N=1173) was employed to examine the frequency of their appearance, positioning and formatting patterns, dominant thematic fields, distribution of voices, and overall tone. The results of the analysis point to the contradictory features of media coverage of the Bosnian Jewish community, the limited possibility to achieve "symbolic contact" with the minority community, and the affirmative context of presentation. The study yields empirically grounded insights that allow a better understanding of the process of journalistic coverage of minority groups in multi-ethnic states marked by the history of violent conflicts. The study highlights the relevance of the theoretical understanding of journalism as a performative practice that participates in the process of (re)defining symbolic boundaries between different social groups.

Keywords: media, journalism, press, Jewish Community of Bosnia and Herzegovina, content analysis.

Adresa autora

Author's address

Mirza Mahmutović
Univerzitet u Tuzli
Filozofski fakultet
mirza.mahmutovic@untz.ba

